

JEZIČNOBIOGRAFSKI ASPEKTI USVAJANJA NJEMAČKOGA U IZBJEGLIŠTVU

*Velimir Piškorec, Marina Zelić**

Filozofski fakultet, Zagreb

U ovome radu prikazuju se i analiziraju jezične biografije dvoje izvornih govornika hrvatskoga jezika koji su njemački usvajali tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća kao izbjeglice u Njemačkoj. Iako su se stjecajem tragičnih okolnosti zatekli u inojezičnoj sredini, u nju su se relativno brzo integrirali zahvaljujući u velikoj mjeri i spremnosti na učenje njemačkoga uz pomoć sunarodnjaka i domaćih Nijemaca. Ovdje provedena evaluacija jezičnobiografskih intervjua obuhvaća dva analitička koraka: ekstenzivnu diskurzivnu analizu propozicionalnoga sadržaja intervjua i konciznu rekonstrukciju jezične biografije. Analizirani intervjui dio su korpusa jezičnih biografija prikupljenih u sklopu znanstvenoga projekta „Hrvatsko-njemački jezični dodiri” pri Odsjeku za germanistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Ključne riječi: *jezična biografija, izbjeglice, izvorni govornici hrvatskoga, njemački jezik, usvajanje stranoga jezika*

1. UVOD

Jezičnobiografska metoda jedna je od metoda kontaktne lingvistike koja se prvi put u nekom priručniku o kontaktnoj lingvistici eksplicitno spominje početkom 90-ih godina 20. stoljeća (Bechert i Wildgen 1991). Navodi se kako je riječ o preuzimanju biografske metode iz sociologije te njezinoj primjeni na kontaktnolingvističke i sociolingvističke pojave. Pod tom se metodom u sociologiji podrazumijeva istraživački postupak kod kojeg se „za rješavanje nekoga problema prikupljaju isključivo materijali što sadrže iskaze ljudi o njihovom sudjelovanju u događajima i procesima”; na temelju tih iskaza provode se opisi fokusiranih događaja i postavljaju interpretacijske hipoteze (Szczepanski, 1974: 229). Biografska se metoda u kontaktnoj lingvistici očituje u tri oblika koji se mogu međusobno kombinirati. To su: 1) evaluacija fikcionalnih i nefikcionalnih pisanih tekstova (romana, dnevnika, biografija, pisama), 2) vrednovanje pisanih podataka dobivenih anketiranjem te 3) provedba i analiza jezičnobiografskih intervjua. Intervjui mogu biti različito oblikovani: neki će istraživači preferirati više ili manje strukturirani intervjui u kojem će se sustavno ispitivati uloga jezika i dijalekata u pojedinim životnim fazama ispitanika, dok će drugi prepustiti ispitanicima da

ispričaju svoju životnu priču uz tematsko fokusiranje na jezične aspekte.

Iako su se prve studije u kojima se primjenjuje jezičnobiografska metoda pojavile 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća (usp. Reershemius, 1987; Wildgen, 1988; Betten, 1996; Fünfschilling, 1998), njezina se pojačana recepcija u sociolingvističkom i kontaktolingvističkom diskursu može uočiti tek posljednjih nekoliko godina (usp. Fix i Barth, 2000; Franceschini, 2001a; Meng 2001; Keller i Raphael, 2001; Adamzik i Büchi, 2002; Franceschini i Miecznikowski 2004; Treichel, 2004; Piškorec, 2004 i 2006). Takvim kontinuiranim objavljivanjem publikacija o jezičnim biografijama postupno se isprofilirala nova jezikoslovna disciplina – jezična biografistika (njem. *Sprachbiografieforschung*)¹. S obzirom na znanstvenopovijesni kontekst, ona proučava pitanja kojima se tradicionalno bave sociolingvistika, sociologija jezika i kontaktna lingvistika, no u načelu im pristupa analitičkim instrumentarijem razvijenim u sklopu diskurzivne i konverzijske analize. Pri tome važnu ulogu imaju teorije i metode kvalitativnih društvenih istraživanja (usp. Flick, 2004) kao i općenito njihova primjena u biografistici (usp. npr. Schütze, 1987; Bruner 1987; Denzin, 1989; Treichel, 1996; Quigley, 2000).

Sadržaj jezične biografije biografski su iskazi o usvajanju, učenju i uporabi više jezika. Istraživači jezičnih biografija proučavaju te iskaze u odnosu na ispitanikovu biografiju te tako proširuju i stječu spoznaje o konkretnom ophođenju prema različitim jezicima tijekom ispitanikovih životnih faza. Time se dobiva diferencirana slika o spomenutim procesima iz ispitanikove perspektive, a postaje i razvidno na koji je način individualno doživljavanje povezano s društvenim i biografskim kontekstom (Franceschini i Miecznikowski, 2004: VII–IX).

Osim subjektivnih teorija o usvajanju i učenju jezika iz govornikove perspektive u raznim društvenim i komunikacijskim konstelacijama, u sklopu jezične biografistike mogu se istraživati i kategorije kao što su individualna te kolektivna konstrukcija identiteta s obzirom na jezične aspekte: tako se recentna jezičnobiografska studija o velško-engleskoj dvojezičnosti deklarira kao doprinos znanstvenom diskursu o višejezičnosti, „koji povezuje individualno-biografsku dimenziju s kolektivno-društvenom baveći se pitanjima konstruiranja individualnog i kolektivnog identiteta te razmatrajući simboličku dimenziju problema jezika u diskursu o identitetu” (Treichel, 2004: 5).

2. JEZIČNE BIOGRAFIJE POVRATNIKA IZ NJEMAČKE

Jezičnobiografski intervjui koje u ovome članku prikazujemo i na osnovu kojih smo izradili odgovarajuće jezične biografije dio su korpusa jezičnobiografskih intervjua s informantima izvornim govornicima hrvatskoga jezika iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine koji su u Njemačkoj boravili najmanje nekoliko godina kao radnici migranti odnosno kao izbjeglice. Korpus koji nastaje u sklopu projekta „Hrvatsko-njemački jezični dodiri”, što ga vodi prof. dr. Zrinjka Glovacki-Bernardi, trenutačno obuhvaća tridesetak jezičnobiografskih intervjua u obliku audio-zapisa i transkripata. U komuniciranje s informantima te snimanje i transkripciju intervjua uključeni su, osim V. Piškorca kao koordinatora za jezične biografije unutar spomenutoga projekta, također i studenti te diplomanti Odsjeka za germanistiku

Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Dva jezičnobiografska intervjua što ih ovdje prezentiramo i analiziramo snimljeni su i transkribirani u sklopu diplomskoga rada studentice germanistike Marine Zelić, a pod mentorstvom V. Piškorca.

Glavni cilj istraživanja jezičnobiografskih iskaza povratnika iz Njemačke, izvornih govornika hrvatskoga, jest rekonstrukcija odgovarajućih jezičnih biografija kako bi se dobili uvidi u diskurzivno oblikovanje biografskih iskustava povezanih s usvajanjem njemačkoga jezika i njegovim uporabnim domenama. U tu svrhu izrađen je katalog pitanja koji služi kao orijentir za provedbu i snimanje polustrukturiranih intervjua. Osim pitanja o iskustvima ispitanika glede usvajanja i uporabe njemačkoga jezika, u upitnik su uključena i pitanja kojima se informante navodi da iznesu svoje viđenje kulturoloških razlika između Njemačke i zemlje podrijetla tj. Hrvatske odnosno Bosne i Hercegovine, a koji su se nakon boravka trajno naselili u Hrvatskoj. Budući da je riječ o ispitanicima kojima je materinski jezik hrvatski, intervjui se vode na tom jeziku. Razgovor obično počinje elicitimanjem općih biografskih podataka o ispitanicima, vremenu i povodu njihova odlaska u Njemačku. Ispituju se i podaci o životu u Hrvatskoj odnosno Bosni i Hercegovini prije odlaska kao i o eventualnom predznanju njemačkoga jezika. Zatim se postavljaju pitanja o učenju njemačkoga jezika u Njemačkoj i iskustvima s govornicima njemačkoga te o ulozi materinskoga jezika u migraciji. Slijedi niz pitanja o kulturološkim i mentalitetnim razlikama između Nijemaca i Hrvata. U završnom dijelu intervjua ispituju su dojmovi i doživljaji ispitanika pošto su se iz Njemačke vratili odnosno doselili u Hrvatsku.

U ovome članku predstavljamo jedan od mogućih načina interpretacije snimljenih jezičnobiografskih zapisa. Kao prvi korak provodimo ekstenzivnu diskurzivnu makroanalizu propozicionalnoga sadržaja snimljenih intervjua, posvećujući osobitu pozornost izvornom navođenju – po našoj procjeni – relevantnih jezičnobiografskih iskaza. Ovaj se postupak temelji na selektivnom prikazu snimljenoga materijala, a njegov je rezultat tekst u kojem je u prvom planu narativni glas informanta, dok se rekonstrukcijsko-analitički glas istraživača pojavljuje u ulozi selektora i komentatora. Drugi interpretativni korak jest proizvodnja teksta u kojem se drastičnom selekcijom rezultata diskurzivne makroanalize i njihovim parafraziranjem rekonstruira odgovarajuća jezična biografija, a umjesto informantova glasa u prvi plan dolazi glas rekonstruktora analitičara.

Jezičnobiografski intervjui prikazani i analizirani u ovome članku vođeni su s dvoje infomanata koji su se devedesetih godina prošloga stoljeća zatekli u Njemačkoj kao izbjeglice iz BiH, suočeni s nužnošću usvajanja odnosno učenja njemačkoga jezika. Usprkos traumatičnim okolnostima dolaska u Njemačku, oboje informanata relativno su se brzo snašli u novoj okolini, između ostaloga i zbog spremnosti na učenje njemačkoga jezika uz pomoć sunarodnjaka i domaćih Nijemaca. Nakon isteka izbjegličkoga statusa krajem devedesetih oboje se doseljavaju u Hrvatsku sa solidnom komunikativnom kompetencijom u njemačkom jeziku.

Radi zaštite osobnih podataka informanata umjesto njihovih stvarnih imena koristimo pseudonime Marija i Ivan. Također su promijenjeni i nazivi mjesta i gradova te prezime jedne osobe.

3. MARIJA

3.1. Diskurzivna makroanaliza

Marija je rođena 1958. godine u Bosanskoj Posavini. Nakon izbijanja rata u Bosni 1992. godine kao trudnica s dvoje male djece napušta zavičaj u izbjegličkom konvoju zajedno s oko pet tisuća drugih izbjeglica, a zatim, opet organizirano, vlakom u kojem su bili njemački humanitarci, kreće put X-berga: *U vlaku su bili sami Nijemci. Posluga i medicinari, sve su bili Nijemci. Onda kad smo izlazili iz vlaka, bilo je to u X-bergu, tad su nas već dočekali neki ljudi, a uz njih je bilo dosta naših, naših ljudi, naših gastarbajtera, koji su u stvari prevodili nama i tako smo sve kužili.*

Marija svoje znanje njemačkoga jezika prije odlaska u Njemačku ocjenjuje skromnim. Učila ga je četiri godine u osnovnoj školi kao strani jezik, no tada za nj nije pokazivala osobito zanimanje: *Ali znate kakvo je to znanje bilo? Bilo ti je dobro da dobiješ mršavu dvojku, da se provučеш. Nisam je tad razmišljala o stranom jeziku. Uvijek sam mislila šta će to meni u životu, tko će još trebati njemački jezik. Tako da smo uglavnom prepisivali i ceduljice radili ili šalabahtere. Dvojka je bila sasvim solidna ocjena, čak i dobra.*

Po dolasku u X-berg Marija ima velikih poteškoća u komunikaciji s Nijemcima i uglavnom se snalazi gestikulirajući: *A poslije, poslije smo nekako se snalazili i nogama i rukama. Vikala sam „ja, ja, ja”. Ništa u stvari nisam kužila.*

Marija sebe karakterizira kao pričljivu osobu što joj je, smatra, pomoglo i u usvajanju njemačkoga jezika. Nije se stidjela komunicirati s Nijemcima, a glavni joj je jezični pomagač (usp. Franceschini, 2001b) bila obrazovana Njemica, s kojom se kasnije čak i pokumila: *Sa Nijemcima sam puno komunicirala. Zamolila sam kumu... Učila sam polako njemački i zamolila sam kumu Švabicu da me ispravlja. Uvijek sam joj rekla: „Ispravi me! „ I kad me je ona ispravljala, ja sam jako brzo pamtila. Trudila sam se da zapamtim. A ostali Nijemci baš i nisu. Da li iz pristojnosti... Vjerojatno me nisu htjeli povrijediti. Oni me baš i nisu, ali ja sam kumi uvijek govorila: „Daj, reci mi to, reci mi to!” I uvijek sam učila neke strane riječi da znam više. U biti bilo je sasvim ok.*

Marija ističe tolerantnost Nijemaca spram njezinog njemačkog, ali i spominje činjenicu da je doživjela izrugivanje od svojih sunarodnjaka: *Uvijek sam puno brbljala. Samo Nijemci su bili jako fini ljudi, pametni i kulturni. Uvijek su te saslušali ma šta htjela reći i ma koliko rekla. Nekad ne uspijem ni završiti rečenicu, ne znam, ne znam izgovoriti do kraja. Oni su me slušali i onda su mi pomagali da to ja izgovorim. Našla sam se par puta u situacijama s našim ljudima, našim gastarbajterima koji su otišli nepismeni takoreći sedamdesetih godina. Otišli su trbuhom za kruhom. O, kako su se oni tad pravili pametni! Dođeš, oni te pitaju, pričaju. Oni su se više smijali. Pred njima nisi smio ni pričati, nisi... Ako nešto rekneš nepravilno, onda oni pitaju: „Kako, kako, kako si to rekao!” Pred njima me je bilo više sram nego pred našim ljudima... Nego pred Nijemcima u biti.*

Marija navodi kako je njemački najviše koristila s kumom Njemicom, koja je *pričala Hochdeutsch*, a s kojom je i nakon dolaska u Hrvatsku ostala u stalnom kontaktu. Ostali su joj sugovornici bili roditelji djece iz škole u koju su išla i njezina djeca te kolegice s posla. Puno

je razgovarala i s ravnateljicom vrtića koji je pohađala njezina mlađa kći, a koja je i sama nakon Drugog svjetskog rata stigla u Njemačku kao izbjeglica iz Šlezije: *S njom sam uvijek puno pričala. Uvijek je htjela da čuje moju životnu priču, moje životno iskustvo, imamo li problema, kako nam je, kako živimo, kako se snalazimo.*

Po dolasku u Njemačku Marija i njezina obitelj dobivaju smještaj u mjestu u kojem nije bilo nikakve veće skupine izbjeglica ili radnika migranata s područja bivše Jugoslavije. Srdačne odnose imaju s jednom bosanskomuslimanskom obitelji smještenom u istom mjestu te s bosanskohrvatskom obitelji koja živi dvadesetak kilometara dalje, a s kojima se družu tijekom vikenda. Činjenicu što u bližoj okolici nije bilo Hrvata, Marija smatra sretnim stjecajem okolnosti jer je na taj način bila prisiljena razgovarati na njemačkom i bolje ga naučiti od izbjeglica smještenih u većim skupinama: *Možda je to bila i naša sreća što smo naučili njemački. U biti smo morali više pričati njemački nego hrvatski. Vjerojatno smo zato brže malo i učili nego ostali. Daleko smo bolje i ja i moja obitelj pričali nego recimo neki drugi, ne znam ni ja, koji su ostali u Bad X-nau gdje ih je bilo još nekih 50–60 Bosanaca ili Hrvata. Mi smo daleko bili ispred sa znanjem njemačkoga od njih.*

U mjestu u kojem se Marija s obitelji našla govorio se dijalekt koji je ona na početku slabo razumjela: *U tom selu se pričalo seljački. Nisam ih stvarno ispočetka kužila.* Nakon preseljenja u grad uočava kako je komunikacija lakša jer se u gradu, kako navodi, govorilo standardnim jezikom: *Onda smo se odselili u grad i tu se stvarno pričalo stvarno čisto, čisto njemački, standardni njemački jezik.* Međutim, svjesna je činjenice da joj je znanje njemačkoga ograničeno na svakodnevnu komunikaciju i jednostavne teme: *S njima se stvarno moglo komunicirati, pričati o svemu. Ono, kolike su naše granice bile. Nisam mogla pričati o politici, o nekim ekonomskim stvarima. Ono, kužila sam ih sasvim dobro, a ove sa dijalektom već je išlo malo teže. Njih nisam stvarno kužila. Trebalo je vremena da se navikneš na njih.*

Nakon nekog vremena po dolasku u Njemačku Marija nalazi posao čistačice u mesnici gdje radi s Nijemcima, a zatim se zapošljava u pizzeriji vlasnik koje je Talijan oženjen Njemicom. U razgovoru s vlasnikovom suprugom Marija koristi njemački, no od vlasnika uči talijanski: *Ali uz njega sam naučila jako brzo i talijanski. Znala sam se sporazumiti s njim na talijanskom. Naučila sam u biti sve stvari koje mi za kuhinju trebaju.* Svladavši u međuvremenu osnove talijanskoga, Marija i sama postaje jezični pomagač za njemački drugim talijanskim radnicima koji ga tek počinju učiti: *Onda su bili tu i Talijani koji nisu imali pojma o njemačkom. S tim Talijanima sam pričala talijanski. To je bilo smiješno. Ja Hrvatica došla u Njemačku, znam njemački, a onda pričam talijanski. U biti su ti poslije Talijani mene pitali za neke riječi. Nije ih bilo sram pitati. Valjda zato što su znali da sam ja prošla istu situaciju.*

Doselivši u Hrvatsku, Marija relativno rijetko koristi njemački, i to uglavnom u telefonskim razgovorima s prijateljima iz Njemačke prigodom rođendana ili blagdana. Njemački povremeno rabi i kada je na godišnjem odmoru pa njemačkim turistima služi kao jezični pomagač: *Tamo sretnem isto Nijemaca. Vidim da se pate po dućanima. Pitaju za cijene. Pitaju trgovce koji ne znaju. Onda je meni tako drago nekom nešto reći, nekom nešto pomoći. Osjećam se vrjednijom, možda čak malo i pametnijom. Nemam pojma. Tad mi*

Dobivši hrvatske dokumente, osjeća veliko olakšanje jer više ne mora strepiti hoće li joj produžiti vizu. Usprkos administrativnoj i emocionalnoj sigurnosti u Hrvatskoj, Marija se u novoj sredini suočava s nezaposlenošću, korupcijom i protekcijom. Žali što je morala napustiti Njemačku: *Meni je žao što sam otišla iz Njemačke. Stvarno mi je žao. Nikad neću prežaliti. Ja sam otišla u Njemačku sa 34 godine, rodila sam tamo dijete, radila sam, moj muž je radio, zarađivali smo. Kupili smo si auto odmah. Normalno, sasvim normalno smo živjeli. Zbog ekonomske situacije će mi uvijek biti žao. Sad mi je jako teško naći posao i kad ga nađem, od te jadne plaće ne možeš živjeti.*

3.2. Rekonstrukcija jezične biografije

Zbog izbijanja rata u Bosni, u ljeto 1992. godine 34-godišnja Marija odlazi s obitelji u Njemačku kao izbjeglica. Prije odlaska predznanje joj je njemačkoga skromno i temelji se na četiri godine učenja njemačkoga kao stranoga jezika u osnovnoj školi. Po dolasku u Njemačku teško se sporazumijeva s Nijemcima, između ostaloga i zato što se našla u mjestu u kojem se govori dijalekt pa joj školsko znanje njemačkoga nije od velike koristi. Nakon nekoga vremena seli se u grad u kojem se govori varijanta njemačkoga bliža standardnome jeziku, što Mariji olakšava komunikaciju na tom jeziku. Glavni joj je jezični pomagač nastavnica Njemica s kojom sklapa prijateljstvo i kumstvo, a s kojom i inače najviše komunicira. Marija samu sebe karakterizira kao komunikativnu osobu, što joj jako pomaže i u komunikaciji na njemačkom jer se ne srami govoriti jezik koji tek usvaja. Njemački koristi u raznim situacijama i s raznim sugovornicima: kolegicama na poslu, roditeljima iz škole u koju idu i njezina djeca, ravnateljicom vrtića što ga pohađa mlađa kći. Motivaciji kod učenja njemačkoga pozitivno pridonose i njemački sugovornici koji su tolerantni prema njezinoj upotrebi njemačkoga, a jedino negativna iskustva kod govorenja njemačkoga doživljava sa sunarodnjacima koji u Njemačkoj već otprije borave kao radnici migranti i koji se rugaju njezinim jezičnim nespretnostima. Nakon početnoga posla u mesnici gdje su joj kolegice uglavnom Njemice, Marija se zapošljava u pizzeriji vlasnik koje je Talijan. Uz njega uči osnove talijanskoga, a nakon nekoga vremena fungira čak i sama kao jezični pomagač talijanskim radnicima koji ne razumiju njemački. Hrvatski koristi samo kod kuće te u druženjima s dvjema obiteljima iz Bosne koje su se zatekle u istom kraju. Pozitivnom smatra činjenicu što se nije našla u većoj skupini izbjeglica jer bi imala manje prigoda za učenje i korištenje njemačkoga. Nakon sedam godina izbjegličkoga statusa u Njemačkoj, prisiljena je napustiti tu zemlju te se doseljava u Hrvatsku, gdje dobiva državljanstvo. Njemački koristi povremeno, uglavnom u telefonskim razgovorima s prijateljima iz Njemačke, a kada je na godišnjem odmoru na hrvatskoj obali, rado pomaže Nijemcima prevodeći im s hrvatskoga. Na osnovu Marijih jezičnobiografskih iskaza o usvajanju i upotrebi njemačkoga možemo zaključiti da je ona razvila solidnu komunikativnu kompetenciju u tom jeziku, ograničenu doduše na svakodnevne teme i situacije: *S njima (Nijemcima, prim. autora) se stvarno moglo komunicirati, pričati o svemu. Ono, koliko su naše granice bile. Nisam mogla pričati o politici, o nekim ekonomskim stvarima. Ali onako jednostavno ljudske...*

4. IVAN

4. 1. Diskurzivna makroanaliza

Ivan je rođen 1983. godine u Bosanskoj Posavini. Po izbivanju rata u Bosni 1992. s majkom i bratom napušta rodni grad. Majka i brat odlaze u Njemačku, a on ostaje kod strica u Zagrebu da bi im se nakon godinu i pol dana pridružio. Prije odlaska u Njemačku nije učio niti jedan strani jezik. Kada je stigao u Njemačku, ondje su osim majke i brata već boravili i drugi članovi šire obitelji, koji mu u početku pomažu u snalaženju u novoj sredini: *I ne znam, bilo nas je puno rodbine. Bratići i sestrične su me uveli u društvo i preko njih sam upoznao prve prijatelje tamo. Oni su već tamo sve znali. I oni su puno bolje govorili njemački od mene. Ja kad nešto nisam znao, oni su mi prevodili, pomagali mi. Ja sam ih često pitao kako se nešto kaže na njemačkom. Preko njih sam ulazio u jezik.*

Kao desetogodišnji dječak Ivan kroz igru dolazi u kontakt s njemačkom djecom, s kojom se u početku sporazumijeva s pomoću gesti: *Ali znam da sam isto također i sa Nijemcima igrao se otpočetak. Igrali samo nogomet, a na početku bi možda prvo šutio. Ne znam, ali nekako bi se počeli sporazumijevati. Nemam pojma. S rukama i nogama, kako to već ide.*

Važan jezični pomagač Ivanu je u početnom učenju njemačkoga i majka koja je već prije izbjeglištva dulje vremena boravila u Njemačkoj i služila se njemačkim. Ono što bi naučio od majke, Ivan je nastojao primijeniti u razgovoru s njemačkom djecom: *Mama mi je isto radila u Njemačkoj petnaest godina. Kod kuće mi je ona dosta pomagala, pokazivala mi kako se kaže koja riječ i to. Ne znam. Onda kad sam opet bio s Nijemcima, ovo što sam doma naučio, ubacio bih tu i tamo. Na kraju bih skužio tko, šta, o čemu se radi, kako to već ide.*

Po dolasku u Njemačku Ivan je najprije godinu dana s drugom djecom strancima u odjeljenju gdje je isključivi cilj nastave svladavanje njemačkoga jezika: *Stavili su nas sve strance u jedan razred u koji smo išli godinu dana kako bi naučili njemački jezik. Imali smo stvarno dobrog profesora. Stvarno je imao jako puno strpljenja s nama. Napisali bi svaki dan na kartice par riječi, njih 10, 15, 20. Trebali smo ih do sutra naučiti. Učili smo polako. Bilo je... Tamo u tom razredu bili smo uglavnom isto sve stranci, ali sporazumijevali bi se, ali na kraju isto kad nismo imali drugog izlaza na njemačkom. Ali znam da sam nakon pola godine otprilike naučio sasvim dobro govoriti njemački. Naučio sam. Nakon toga otišao sam u normalan razred s Nijemcima.*

Kao dijete Ivan se ne srami govoriti njemački s Nijemcima i rado im dopušta da ga ispravljaju: *Imao sam dosta tih Nijemaca s kojima sam se družio stalno. Išli smo u školu zajedno. Kad sam napravio neku pogrešku, oni su me ispravljali. Meni je to bilo sasvim u redu. Jedino tako sam i mogao naučiti jezik. Bolje da me oni isprave jedanput nego da ja stalno ponavljam istu glupost i pogriješim.*

Našavši se u njemačkom razredu, Ivan je prisiljen rabiti njemački, a bavi se i sportom: *Igrao sam isto odbojku. Tamo su bili sve Nijemci. Bio sam dosta okružen Nijemcima, više nego strancima. Često odlazi u kino i redovito čita njemačke novine i časopise. Hrvatski govori u obitelji, a koristi ga uglavnom i u razgovorima s dvama prijateljima kosovskim Albancima.*

Doselivši se 1998. godine u Hrvatsku, Ivan završava srednju strukovnu školu, no nastavlja se baviti sportom postavši vrhunski odbojkaš. Nakon nekoliko godina dobiva profesionalni angažman u Njemačkoj, gdje mu se pruža prigoda za reaktivaciju znanja njemačkoga: *Par godina nakon toga (dolaska u Hrvatsku, prim. autora) otišao sam igrati odbojku u Njemačku u X-hafen i onda sam opet bio prisiljen pričati njemački jer su većina igrača bili Nijemci. Bio je isto također jedan Rumunj. On nam je bio trener, s njim sam također komunicirao na njemačkom.*

Nakon isteka ugovora u Njemačkoj, Ivana angažira talijanski odbojkaški klub u kojem igra i jedan njemački igrač s kojim razgovara na njemačkom: *Kad god bi bili solo, nas dvojica stalno skupa, pričali bi njemački, a vani također. Koristim ga sad. Kad ga znam, zašto ne?*

Na pitanje osjeća li se danas ugodno kad mora razgovarati na njemačkom, Ivan odgovara: *Pa zavisi isto. Zavisi s kim razgovaram, kako sam raspoložen. Ne znam, nije isto kad godinu dana, godinu, dvije ne govoriš njemački. Treba ti malo vremena da se ufuraš, ali nakon par minuta bude ok. Samo trebaš, ne znam... Kao prešaltaš neki šalter i možeš normalno pričati. Zavisi isto kako si raspoložen i tako.*

Iako odlazak u Njemačku opisuje kao izrazito traumatično iskustvo, Ivan smatra da se relativno lako uklopio u novu sredinu, ne obraćajući kao dijete preveliku pozornost na njezine kulturološke posebitosti: *Za mene osobno sam taj odlazak u Njemačku je bio jako bolan. Doma je izbio rat. Morao sam napustiti svoj dom, svoje prijatelje. Ne znam. Bila je velika promjena za mene. Ne mogu reći baš da mi je bilo lako. Otišao sam u stranu državu. Sve je bilo novo za mene. Nisam kužio ništa. Ne znam. Mislim da mi je s jedne strane jako pomoglo što sam tamo imao mamu, brata i dosta rodbine. Jer oni su... To sam već prije rekao, oni su me isto uveli u društvu i upoznali me s puno stvari. Kažem, došavši tamo i nisam primijetio neku veliku razliku, promjenu da bih mogao reći oni su hladniji od nas ili tako nešto, neke predrasude. Ali kao klinac ja mislim da se i ne obraća tako velika pozornost na te stvari. Ne znam. Mislim da sam se kao klinjo brzo uklopio tamo. Znaš kako je to kad si malen. Igraš nogomet, ne znam, družiš se jednostavno.*

Zamoljen da komentira hrvatski stereotip o njemačkoj hladnoći, Ivan kaže: *Ali mislim sad... Malo sam i stariji i imam više iskustva, mislim da ipak ima nešto u tome kad se kaže Nijemci su možda malo hladniji ili distanciraniji od nas. Tamo ljudi više vremena provode radeći. Nema se toliko slobodnog vremena. Tamo se puno toga vrti oko posla, novca. Ovdje je sve malo opuštenije. Više se pije kavica i to.*

Kao pozitivne strane njemačkoga mentaliteta Ivan navodi ljubaznost, smirenost i nebučnost u komunikaciji: *Nijemci su jako kulturni narod, što mi se jako sviđelo. Kod njih ide sve smireno, svi su ljubazni, pozdravljaju te, nema galame na ulici i tako to. A ne znam... Stekao sam tamo i dosta prijatelja. Stvarno, stvarno puno dobrih prijatelja i oni su mi ostali u najljepšem sjećanju. Žao mi je samo što se sad više ne čujemo tako često. Prošlo je puno vremena.*

Usprkos pozitivnoj slici o Nijemcima i Njemačkoj, Ivan svjedoči o tome kako je i sam jednom prilikom bio žrtva nasilja prema strancima: *Pa smetala me je jako mržnja prema strancima. Svi odmah pomisle da si neki kriminalac čim dolaziš iz druge zemlje. Kod nas tamo je bilo dosta skinheads. Bilo ih je svugdje, u školi. Mogao si ih sresti svugdje, na cesti,*

kolodvoru. Imali smo i dosta problema s njima. (...) Znali su nas napadati i kad smo išli u kino. Govoriti nam svašta, gluposti. Isto je u kinu mene osobno napao neki stariji čovjek, mislim da je tada imao dvadesetak godina, ogroman lik, počeo me nasred kina mlatiti, bacati kroz zrak, po stolicama i to. S druge strane imao sam i prijatelja Nijemaca. Bilo nam je super, ali imao sam često osjećaj da tamo ne pripadam, da sam stranac i da jednostavno nisam doma, da neću nikad biti Nijemac.

Doselivši se u Hrvatsku, Ivan kao petnaestogodišnjak vrijeme provodi između doma, škole i treninga. Kada pripovijeda o životu u Hrvatskoj, posebno ističe emocionalnu razinu međuljudskih odnosa, činjenicu što se ne osjeća strancem te spoznaju kako mu hrvatski mentalitet bolje odgovara nego njemački: *Pa mislim da sam na kraju ipak shvatio da su Hrvati dosta topliji ljudi. Tamo sam u Njemačkoj, na kraju mogu reći, uvijek bio stranac, a ovdje sam svoj na svome. Osjećam se kao doma. Svi znaju da je doma uvijek najljepše. Skužio sam da mi ovaj također hrvatski mentalitet, da mi dosta bolje odgovara. Ljudi ovdje možda nemaju toliko novaca kao tamo, ali mislim da je život ljepši, dosta opušteniji. Možeš uvijek izaći vani, s prijateljima na cugu, popiti nešto, ne znam, ispričati se, opuštenije je malo. Tamo imaš određeno vrijeme, rad i to.*

Kao negativnu stranu hrvatskoga društva Ivan ističe korupciju, za koju navodi kako se uvukla i u domenu sporta. Međutim, to zapažanje relativira primjedbom kako takva pojava nije isključivo hrvatska: *I ne znam, ovdje u Hrvatskoj ima dosta korupcije. Ne znam. Tako je i kod nas u sportu. Imaš dosta primjera. Dolazi se sa novcem, možeš kupiti neka mjesta, koliko god se ti trudio i ne znam što učinio, ne možeš tako lako doći do njih lagano. Ima dosta odvratnih stvari, ali što ćeš, tako je. Mislim, svugdje ima toga. Bez toga ne ide.*

Na pitanje je li požalio što se doselio u Hrvatsku, Ivan odgovara: *Pa nisam požalio. Nikad se više ne bih vratio u Njemačku. Ovdje mi je super.*

4.2. Rekonstrukcija jezične biografije

Ivan je imao deset godina kada je stigao u Njemačku. Iako su okolnosti dolaska bile izrazito traumatične, relativno se brzo uklopio u novu sredinu jer su mu ondje već bili bliži i dalji rođaci. U početku je ulogu glavnoga jezičnoga pomagača imala njegova majka transmigrantica, koja je i prije nego što je stigla u Njemačku kao izbjeglica ondje već dugi niz godina radila te se služila njemačkim. Od samoga početka kroz igru je učio njemački s njemačkom djecom, a odmah po dolasku našao se s drugom djecom strancima u odjeljenju u kojem se podučavao isključivo njemački jezik kako bi se ta djeca kasnije mogla uključiti u redovnu nastavu. Ivan smatra da je već nakon kojih šest mjeseci bio u stanju razgovarati na njemačkom. Kasnije dolazi u odjeljenje u kojem su velika većina Nijemci, pa i s njima govori njemački. Ista je situacija i u sportskom klubu u kojem igra odbojku. Iako je u više slučajeva bio svjedokom netrpeljivosti nekih Nijemaca prema strancima, pa čak i žrtva nasilja motiviranoga činjenicom što je stranac, Ivan prema Njemačkoj i Nijemcima ima pozitivan odnos. Vrativši se nakon pet godina u Hrvatsku, završava srednju školu istovremeno se profilirajući kao vrstan sportaš. Nakon nekoliko godina boravka u Hrvatskoj dobiva angažman u njemačkom odbojkaškom klubu, gdje mu se pruža prigoda za ponovno

korištenje njemačkoga jezika. Potom odlazi u talijanski klub, u kojem je i jedan njemački igrač s kojim se intenzivno druži komunicirajući isključivo na njemačkom. Vrativši se u Hrvatsku, nema puno prigoda za korištenje njemačkoga. Ipak, ako se nađe u situaciji da koristi njemački, u početku ima malo poteškoća, no nakon nekoliko minuta znanje mu se jezika ponovno aktivira. Doduše, smatra Ivan, brzina reaktivacije ovisi o sugovorniku i trenutačnom raspoloženju.

5. ZAKLJUČNA NAPOMENA

U ovome smo članku pokušali prikazati jedan od mogućih načina analize jezičnobiografskih intervjuova i rekonstrukcije odgovarajućih jezičnih biografija. U našem slučaju riječ je o dvjema jezičnim biografijama bivših izbjeglica, izvornih govornika hrvatskoga, koji su u Njemačkoj boravili tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća i ondje učili odnosno usvajali njemački jezik. Svaki je od njih pripadnik jedne generacije izbjeglica: Marija srednje, a Ivan mlađe. Usprkos činjenici da su se stjecajem zlosretnih političkih zbivanja na području bivše Jugoslavije našli u zemlji jezik koje nisu poznavali, relativno su se brzo jezično i društveno integrirali u novu sredinu, pri čemu su im uvelike pomogli i lokalni Nijemci. Za razliku od Marije, koja je jezik usvajala isključivo od izvornih govornika njemačkoga u neformalnim situacijama, Ivan je po dolasku u Njemačku bio izložen i sustavnoj školskoj poduci njemačkoga jezika. Oba informanta imaju pozitivan stav prema Njemačkoj, usprkos negativnim iskustvima s neljubaznom birokracijom (Marija) odnosno nasiljem nacionalističkih izgređenika (Ivan). Doselivši se u Hrvatsku, i Marija i Ivan rijetko koriste njemački, no kad im se pruži prigoda, rado to čine. Bez obzira na činjenicu što su zapravo dvostruki migranti, oboje Hrvatsku doživljavaju svojom domovinom u kojoj se ne smatraju strancima. Međutim, za razliku od Ivana, koji je ovdje uključen u svijet rada i više ne bi htio živjeti u Njemačkoj, Marija je nezaposlena te bi se iz ekonomskih razloga onamo rado vratila.

LITERATURA

- Adamzik, K. i Büchi, S. (ur.) (2002). Biografie linguistiche. *Bulletin ASLA/VALS* 76.
- Bechert, J. i Wildgen, W. (1991). *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Betten, A. (1996). Das Deutsch der 20er Jahre in Israel. Bericht über ein Forschungsprojekt. *Sprachreport* 4, 5–10.
- Bruner, J. S. (1987): Life as narrative. *Social Research* 54, 11–32.
- Denzin, N. K. (1989): *Interpretive biography*. Newbury Park-London-New Delhi: Sage.

- Fix, U. i Barth, D., u suradnji s F. Beyer (2000). *Sprachbiographien. Sprache und Sprachgebrauch vor und nach der Wende von 1989 im Erinnern und Erleben von Zeitzeugen aus der DDR (Inhalte und Analysen narrativ-diskursiver Interviews)*. Frankfurt a. M.: Lang.
- Flick, U. (2004). *Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Franceschini, R. (ur.) (2001a). *Biographie und Interkulturalität: Diskurs und Lebenspraxis*. Tübingen: Stauffenburg.
- Franceschini, R. (2001b). Der „Adjuvant“: Die Figur der Stützpersion im sprachbiographischen Interview mehrsprachiger Sprecher. U: Keller, Th. i Raphaël, F. (ur.), *Biographies au pluriel – Biographien im Plural*, 227–238. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg,
- Franceschini, R. i Miecznikowski, J. (ur.) (2004). *Leben mit mehreren Sprachen / Vivre avec plusieurs langues – Sprachbiographien / Biographies langagières* Bern u.a.: Lang.
- Fünfschilling, J. (1998): Spracherwerb als Teil der Biographie: Zur Versprachlichung von Erwerbserinnerungen in narrativen Interviews. *Acta Romanica Basiliensia* 8, 65–79.
- Keller, T. i Raphael, F. (Hg.) (2001). *Biographies au pluriel. Interculturalité, couples, mise en scène*. Strasbourg: Presses Universitaires des Strasbourg.
- Meng, K. (2001). *Russlanddeutsche Sprachbiographien: Untersuchungen zur sprachlichen Integration von Aussiedlerfamilien*. Tübingen: Narr (Studien zur deutschen Sprache 21).
- Piškorec, V. (ur.) (2004). *Sprachkontakte und Reflexion* (Zagreber Germanistische Beiträge, Beiheft 7).
- Piškorec, V. (2006). Standard između organskoga govora i planskoga jezika – hrvatski standardni, đurđevečki i esperanto. *Strani jezici* 35, 1, 51–61.
- Quigley, J. (2000). *The Grammar of Autobiography: A Developmental Account*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reershemius, G. (1987). Jiddischsprecher in Israel – Untersuchung einer biographischen Erzählung. *OBST* 38, 173–190.
- Schütze, F. (1987): *Das narrative Interview in Interaktionsfeldstudien*. Hagen:

Fernuniversität-Gesamthochschule Hagen.

- Szczepanski, J. (1974). Die biographische Methode. U: König, R. (ur.), *Handbuch der empirischen Sozialforschung. Bd. 4. Komplexe Forschungsansätze*, 226–252. Stuttgart: Enke.
- Treichel, B. (1996). *Die linguistische Analyse autobiographischen Erzählens in Interviews und die Anwendung narrationsanalytischer Erkenntnisse auf Probleme von Studienkarrieren*. Tübingen: Narr.
- Treichel, B. (2004). *Identitätsarbeit, Sprachbiographien und Mehrsprachigkeit; Autobiographisch-narrative Interviews mit Walisern zur sprachlichen Figuration von Identität und Gesellschaft*. Frankfurt a.M. u.a.: Peter Lang.
- Wildgen, W. (1988). Bremer Sprachbiographien und die Verdrängung des Niederdeutschen als städtische Umgangssprache in Bremen. U: *Niederdeutsch und Zweisprachigkeit. Befunde – Vergleiche – Ausblicke*, 115–135. Leer: Schuster.

(Footnotes)

¹ Budući da u hrvatskome jezikoslovlju spomenuta disciplina još ne postoji, predlažemo da prijevodni ekvivalent njemačkoga termina *Sprachkontaktforschung* bude *jezična biografistika*.

LANGUAGE BIOGRAPHICAL ASPECTS OF LEARNING GERMAN AS A REFUGEE

Summary

The paper contains an analysis of two language biographical interviews with Croatian native speakers who learned German as a foreign language in Germany in the 1990s as refugees from Bosnia and Hercegovina. Although their stay in Germany was a result of the tragical circumstances in their country of origin, they integrated themselves relatively fast into the new environment, due to their readiness to learn German with the assistance of their fellow Croatians and local Germans. The evaluation of the two interviews presented here entails two analytical procedures: an extensive discourse analysis of the propositional content and a concisely reconstructed language biography. The interviews analyzed in this paper are part of a language biography corpus designed within the framework of the „Croatian-German language contacts” project at the Department of German Studies at the Faculty of Philosophy in Zagreb.

Key words: language biography, refugees, Croatian native speakers, German language, second language acquisition